

BEN-ÖTESİ PSİKOLOJİNİN İZİNDE YÛNUS EMRE'Yİ ANLAMA*

UNDERSTANDING YÛNUS EMRE IN THE CONTEXT OF TRANSPERSONAL PSYCHOLOGY

AYNUR KOÇAK**
SÜMEYYE KÛBRA GÜNDOĞDU***

Öz

Türk kültürünün yetiştirdiği, yüzyıllara damgasını vuran bir şair-kahraman olarak Yûnus Emre'yi bütünüyle kavramak amacıyla atılan her adım, insanı anlama yolunda bir çabadır. Çalışmanın amacı, Yûnus Emre'nin psikolojik dinamiklerini ve deneyimlerini çözümlmek ve "özel" bir insan modelini ortaya koyabilmektir. Bu doğrultuda transpersonal (ben-ötesi) psikoloji ekolünün kurucusu kabul edilen Abraham Maslow'un teorileri bağlamında Yûnus Emre'nin şiirindeki doruk deneyimler ele alınmıştır. Maslow'un konu için uygun bulunmasının nedeni kendisinin Batı'da gelişen "modern sağlık psikolojisi"nin kurucularından biri olmasıdır. Bununla ilişkili olarak Yûnus Emre gibi çağlara damgasını vuran bir mutasavvıf-şairi değerlendirirken, insan zaaflarını konu edinen değil; potansiyelini konu edinen bir psikoloji ekolünün seçilmesi uygun görülmüştür. Çalışmada Maslow'un tanımladığı ruh hallerinin Yûnus Emre'nin tasavvufa bağlı olarak yaşadığı "haller" ile büyük benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bağlantılar iki ana başlık altında gruplandırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde doruk ya da aşkın deneyimlere ulaşmak için gereken motivasyonlar ve Yûnus Emre şiirlerindeki karşılığı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda sevgi, acı, adanma, endişe gibi derin duyguların Yûnus Emre şiirinde amaca yönelik birer motivasyon aracına dönüştüğü görülür. Ardından doruk deneyimlerin belli başlı özelliklerinin Yûnus Emre şiirlerindeki yansımaları değerlendirilip bu aşkın deneyimlerin temel özelliklerinin birlik-bütünlük bilinci, özbiş ve hayranlık olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda farklı disiplinlerin birikiminden yararlanılarak Yûnus Emre'nin şiirlerinin analizlerine yeni bir soluk getirilebileceği görülmüştür. İnsanın potansiyelini merkeze alan bu disiplinin insanı en iyi anlatan şairlerden biri olan Yûnus Emre hakkında söyleyecekleri önemlidir. Bununla beraber Abraham Maslow'un, aşkın deneyimler ve meta-motivasyonlar konusunu el yordamıyla keşfetmesine karşın sistemli bir tanım ortaya koyamadığı; tasavvufun ise bu konuda çok daha ileri bir noktada olduğu da dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ben-ötesi Psikoloji, Yûnus Emre, Abraham Maslow, Doruk Deneyim.

Abstract

As a poet-hero who was raised by Turkish culture and left his mark on centuries, every step taken to fully grasp Yûnus Emre is an effort to understand people. The aim of the study is to analyse the psychological dynamics and experiences of Yûnus Emre and to reveal a "special" human model. In this direction, the peak experiences in Yûnus Emre's poetry are discussed in the context of the theories of Abraham Maslow, who is accepted as the founder of the transpersonal psychology school. The reason why Maslow is suitable for the subject is that he is one of the founders of "modern health psychology" developed in the West. In relation to this, when evaluating a *şûfî*-poet like Yûnus Emre who left his mark on the ages, it was deemed appropriate to choose a psychology school that focuses on the potential of human, not on the weaknesses. In the study, it has been determined that the moods described by Maslow are very similar to the "states" that Yûnus lived in depending on *şûfîsm*. These links are grouped under two main headings. In the first part of the study, the motivations needed to reach the transcendent or peak experiences and their equivalents in Yûnus Emre's poems were evaluated. It has been observed that deep feelings such as love, pain, devotion and anxiety have turned into purposeful motivational tools in Yûnus's poetry. In the second part, the appearance of certain characteristics of transcendental experiences in Yûnus Emre's poems is given. The basic features of these transcendent experiences have been identified as unity of consciousness, self-cognition and admiration. As a result of the study, it has been seen that a new breath can be brought to the analysis of Yûnus Emre's poems by utilizing the accumulation of different disciplines. However, it was seen that although Maslow discovered the subject of peak experience and meta-motivations with his own efforts, he could not put forward a systematic definition, and *şûfîsm* is at a much more advanced point in this regard.

Keywords: Trans-personal Psychology, Yûnus Emre, Abraham Maslow, Peak Experience.

* Geliş Tarihi/Received: 16.05.2022, Kabul Tarihi/Accepted: 25.07.2022, DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.104.002>.

** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye.

E-mail: aynurnazkoçak@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9555-1088>.

*** Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Doktor Öğrencisi, Türkiye.

E-mail: sumeyyegulrenk@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1414-9204>.

Giriş

20. yüzyılın döneme imzasını atan psikologlarından Abraham Maslow'a göre, "nasıl bir insan" olunması gerektiği, toplumun ideallerini temsil eden şahsiyetlerin kodlarında gizlidir. Bu sebeple "kendisini gerçekleştirebilmiş insanları incelemek bize kendi yanlışlarımızı, eksiklerimizi ve ne yöne doğru geliştiğimizi görme olanağı verecektir" (Maslow, 2001, 10). Kişinin topluma doğru entegrasyonunun -sadece uyumluluk noktasında değil, topluma yön verme noktasında da- sağlanması için toplumun ideallerini temsil eden, güçlerini keşfetmiş, kendini gerçekleştirmiş ve bunları özgürce ifade eden kişileri tanımak ve anlamak son derece önemlidir. Maslow, kendinden önce ortaya atılan görüşlere ve kazandırdıklarına saygı duymakla beraber onları "Darwinist" yaklaşımlar olarak ortak bir paydada eleştirir. Bu eleştirinin sebebi, insan psikolojisini biyolojik temellere indirgeyerek takındıkları pozitivist tavrıdır. Ona göre, psikolojinin insanı diğer bütün varlıklardan ayıran yüksek duygularla ve itkilerle ilgilenmesinin vakti gelmiştir. Aradığını "hümanist ekol"de bulan Maslow, insanı doğuştan iyi kabul eden ve bu bağlamda psikolojide yeni tanımlar oluşturan bu yaklaşımdan yola çıkar ve yönünü, "transpersonel psikoloji"den yana çevirir. Bu bilim insanı "transpersonel" ya da kendi deyimiyile "trans-hümanist" ekolün kurucusu olarak kabul edilir.

Transpersonel yani "ben-ötesi", kendi temel ihtiyaçlarının dışında motivasyonlara sahip olmayı ifade eder. Transpersonel psikoloji çalışma alanını, kendini gerçekleştirmiş insan, olumlu insan davranışları, insanda gelişimi sağlayan güdüler, doruk ve plato deneyimler olarak belirler. Hedef, insanın potansiyelinin ortaya çıkarmaktır. İnsanın kendini gerçekleştirmesi konusuna önem veren Maslow'a göre, her insanın içinde gelişime, iyi olana yönelik doğal bir itki vardır. Uygun koşullarda yetişen ve özgür seçimler yapabilen her birey, her zaman potansiyelini gerçekleştirmeye, iyi bir insan olmaya, kendi doğasını keşfetmeye yönelik yol alır. Maslow, kendini gerçekleştiren insanı öncelikle "doğal", "kendiliğinden" kelimeleriyle tanımlar. İnsanlığı ve evreni daha iyi anlayabilmeleri, uzlaşmacı, sevgi dolu olmaları ve gerçekliği algılamalarındaki üstünlük bu insanların ortak özellikleridir. Kendini gerçekleştirmiş insanlar, diğerlerinden daha yaratıcıdır ve estetik duyguları da gelişmiştir. Değerlendirmelerde ve gerçekliğin algılanmasında daha üstün ve zengin bir zihne sahiptirler. Kendilerini insanlık ailesinin bir parçası olarak görürler. Dolayısıyla kültürel biçimlendirmeye karşı daha dirençlidirler (Maslow, 2001).

Maslow'a göre, insanda maddi-manevi ihtiyaçlarının giderilmesine duyulan, ölçülemeyen ancak inkâr da edilemeyecek bir istek vardır. Bu, "güdülenme" ya da "motivasyon" olarak adlandırılır. İnsanı ihtiyacının giderilmesine yönelik eyleme yönelten güç motivasyondan gelir¹. "Kendini aşmışlık", "doruk deneyim yaşama", "adanmışlık" gibi yüksek dürtüler ya da hedefler (Maslow, 1967) farklı güdülenme türlerinin ürünleridir. Maslow, çok temel bir ayrıma giderek gelişim güdülenmelerini ikiye ayırır. Bunlardan birincisi -ve en sık görüleni- "eksiklik güdülenmesi", diğeri

¹ Günümüzde Maslow denilince "ihtiyaçlar hiyerarşisi" aklı gelmektedir. İhtiyaçlar hiyerarşisi, insanın her türlü patolojik rahatsızlıklara düşmemesi için ihtiyaç duyduğu manevi ve fiziki ihtiyaç listesidir. Bilinenin aksine Maslow, ihtiyaçlar hiyerarşisinin kendini gerçekleştirme için tek yol olduğunu iddia etmemiştir (Maslow, 2001) ancak ısrarla üzerinde durduğu ortadadır. Maslow, birçok dini okulun kişiyi olgunlaştırma programı olarak maddi arzulara yüz çevirdiğini bilmektedir. Ancak tarih boyunca pek az kişinin bu yolu izleyerek başarıya ulaşabildiğini söyler (Maslow, 1996). Bu sebeple onun geliştirdiği "meta-motivasyon" ve "doruk deneyim" kavramları diğer teorilerinin gölgesinde kalmıştır.

ise “varlık (*being*) güdülenmesi”dir. Varlık güdülleri, çoğu zaman “meta-motivasyon” olarak da çalışmalarda yer bulur².

Maslow’un bir diğer çalışma alanı, “doruk deyimler”dir. Doruk deneyimler, insanın kendi sınırlarını aştığı, özbilişin ve aynı zamanda varlık algısının bütüncül bir şekilde yaşandığı ilahi (*core-religious*) deneyimlerdir (Maslow, 1996). Doruk deneyimlerin oluşturduğu hisler ve değerler yukarıda bahsedilen varlık güdülleri (meta-motivasyonlar) ve değerleri ile neredeyse birebir aynıdır. Doruk deneyim, varlık bilişidir ve bu bilişte yargılama ve onaylama yoktur. Böyle bir anda kişi gözü pek, güçlü, doğal ve dışa vuran bir yapıdadır. İnsanın içinde taşıdığı çift kutupluluk, çatışmalar, ikilikler birbirinin içinde erir ve kaybolur. Kişi, bencil olmayan bir tatmin hali yaşar. Doruk deneyim, kendi kendine yeter ve kendi kendine anlamlı bir andır. Bu an, komuta edilemez ve kendinden daha büyük bir şeyin karşındaymış hissi oluşturur. Uzak-zaman algısının kırılması, eylemsizlik anı olması gibi konularda kendini gerçekleştirme seviyesindeki bilinçten ayrılır. Bu bilinci anlatacak kelimeler “doğru, iyi ve güzelin tam algısı ve yaşanması”dır. Bu biliş seviyesi kendini gerçekleştiren insanların normal bilişine yakın ancak daha yüksek bir deneyimdir. İlgi ve algı ben-dışına yönelir ve buna sevgi eşlik eder. Maslow’a göre doruk deneyim anında yaşanan sevgi “gerçek dünyaya geçici olarak yüz çevirme” anıdır³.

Yûnus Emre, tasavvuf yolculuğuna şiiirlerle ayna tutmuş büyük bir sanatçıdır. Onun şiiirlerinde tasavvuf yolculuğunun çok önemli bir parçası olan “hâl”lerin oldukça merkezî bir yer tuttuğu söylenebilir. Bu makalede yaşadığı çağdan itibaren insanlığa meşale tutan bir mutasavvif-sanatçı olarak Yûnus Emre’nin yaşadığı haller, Maslow’un doruk deneyim kuramı ekseninde incelenecek ve “doruk deneyime hazırlayan motivasyonlar” ile “doruk deneyimlerin izleri” başlıkları altında değerlendirilecektir⁴.

1. Yûnus Emre’de Doruk Deneyimler

Maslow, psikolojide gerilim boşalımı ve insanların özünde kötülük olduğu teorilerini reddederek insanın kendini gerçekleştirme ile kendi içinde zaten potansiyel olarak bulunan değerlere kavuşabileceğini iddia eder. Bu görüş, temelde tasavvuf düşüncesine uygun bir yaklaşımdır. Tasavvufa göre insan, “ahsen-i takvim”dir, yani insan, en güzel şekilde yaratılmıştır. Maslow’un üzerinde durduğu değişik bilinç halleri “bir an değil, bir süreç” (Maslow,1996), tasavvuftaki “seyr ü sülûk” adıyla

² Eksiklik güdülenmesi eksikliğin giderilememesi halinde nevroz gibi bariz patolojik rahatsızlıklara sebep olur. Ancak eksikliğin doyurulması çoğu zaman hastalığın ortadan kalkmasını sağlar. Varlık güdülenmesinin eksikliği ise etik ya da ahlaksal boşluk, varoluşsal depresyon, amaçsızlık, köksüzlük, maddiyatçılık gibi görülmesi kısmen zor bir belirti verir. (Maslow, 1996) Araştırmacıya göre, eksiklik güdülenmelerinin bir doyum sınırı vardır, oysa varlık güdüllerinin ya da meta-motivasyonların bir doyum sınırı yoktur. Tadıldıkça daha çok zevk veren ve daha çok geliştiren sonsuz hazlardır. Maslow, meta-motivasyonların arasında hiyerarşik bir ilişki tespit edemediğini, bunun yoğunluğunun ve sırasının toplumsal, kişisel ya da biyolojik sebebi olabileceğini dile getirir. Ayrıca bütün yüksek motivasyonların yaşanması gibi bir zorunluluk bulunmadığına da değinir. (Maslow, 1967)

³ Maslow sevgi kavramı üzerinde varlık değerlerinin en önemlilerinden olduğunu düşünerek ısrarla durur. Bunun sebebi sevginin ayrıca kuvvetli bir varlık motivasyonu olmasıdır. Sevmeye eylemi için “ego hizmetinde sağlıklı bir gerileme” açıklamasını kabul eder. Üstün yaratıcılığın esin kaynağının da bilinçdışı olmasını ek bir delil olarak sunar. Maslow’un netleştiremediği ve bu sebeple eleştirildiği bir konudur. Bilinçdışı “geri”den ibaret değildir. Alt katmanları olduğu gibi üst katmanları da vardır (Merter, 2007).

⁴ Bu makalede Yûnus Emre’nin örnek şiiirleri için Mustafa Tatçı’nın hazırladığı 2020 tarihli “Yûnus Emre Dîvânı” kullanılmıştır.

üzyıllarca Anadolu'da izlenmiş kapsamlı bir tasavvuf tekniğidir (Eraydın, 2014). Doruk deneyimlerin en belirleyici özelliği olan zaman ve mekânda kırılma yaşatan bütünlük bilincinin tasavvuftaki “hayret hâli”nin bir benzeri olduğu söylenebilir (Merter, 2007). Bu halde her nesne, her an yeniden doğar⁵. Bu deneyim “hayret”in yanı sıra güncel bilinçten kopulmadığı bir “birlik” bilincidir. Belki de Yûnus Emre'nin dervişin yaşam tarzı olarak sunduğu “miskinlik hâli” buna benzer bir deneyimdir.

Maslow, şahsi tecrübeleriyle her doruk deneyimin geliştirici ve “tanrısal” olmadığını da fark etmiştir. Tasavvufta insanların yaşadığı hallerin nefsanî (nefs-i emmâre'ye ait) ya da rahmânî olabileceği bilgisi mevcuttur. Maslow'un ve Yûnus'un din anlayışı deneyime dayalı olma noktasında uzlaşır. Maslow başlangıçta deneyime dayanan dinlerin zamanla deneyimi anlamayan bireylerin eline bırakıldığını ve bunun deneyimi yaşamayan kişilerin aktarmasının zorluğu sebebiyle tarih boyu sıkıntılara yol açtığını söyler. Özellikle örgütlenmiş dinlerde bu durum sık yaşanır (Maslow, 1996). Dinsel bilgi gerçekten ve deneyimden uzaklaşır. Bilgi ve değerler karşıt konumlanmaya; dinler bilimden kopmaya, bilgiye düşman olmaya başlar (Maslow, 1996). Dört kitabın manasını bir elifte bulan (Tatçı, 2020) Yûnus Emre'nin tecrübeye dayalı bir din anlayışına sahip olduğu şüphesizdir. Ayrıca Maslow, dinlerin buldurmak istediği değerlerin insanın içinde olduğu kanısındadır: “Mucizeleri başka yerlerde aramak, bana göre var olan her şeyin mucizevi olduğunun bilgisine sahip olmamasının kesin bir göstergesidir” (Maslow, 1996, 10).

Yûnus da her iki manada Hakkı, aramış ve onu özünde bulmuştur. Aşağıdaki örnekte Yûnus, söz konusu hakikati en güzel şekilde ifade etmektedir. Acı ve gerilimin, özlemin, zevkin, muhabbetin kaynağı “birlik”te gizlidir.

*“Sanurdum kendüm ayıryam dost gayrıdır ben gayrıyam
Beni bu hayâle salan bu sıfât-ı insânımuş” (Tatçı, 2020, 293).*

İster kendini gerçekleştirme, ister doruk deneyim, ister seyr ü sülûk densin Yûnus'un bulduğu Hakk'ın ve hakikatin bir süreç gerektirdiği ve bu sürecin bazı motivasyonlara ihtiyacı olduğu muhakkaktır.

2. Doruk Deneyime Hazırlayan Motivasyonlar

Maslow'un ortaya attığı sorulardan biri de kendini gerçekleştiren insanın ne için fedakarlık yaptığı ne uğrunda öldüğüdür. Kendini gerçekleştirmiş insan, motivasyonsuz değildir. Onun, Maslow'un meta-motivasyon ya da varlık güdüsü olarak tanımladığı güdüleri vardır. Her insan az ya da çok varlık bilincine, varlık değerlerine ve yüksek motivasyonlara sahiptir. Ancak bazı insanların yönü tümüyle meta-motivasyona dönüktür. Bu sebeple onlar için ihtiyaçlar hiyerarşisinin herhangi bir yerinde olmanın önemi yoktur (Maslow, 1967). Meta-motivasyonlar öncelikle birer değeri temsil eder. Bu değerler, meta-motivasyona sahip kişinin benliğine işlemiştir. Bu sebeple meta-motivasyona sahip bir kişinin kendini adadığı şeye, sevdiği şeye, hatta acı duyduğu şeye saldırı aynı zamanda kişinin benliğine saldırıdır (Maslow, 1967).

⁵ Hâl olarak tanımlanan tasavvuf terimi mutasavvıfın manevî bir terbiyeden sonra amelleri neticesinde ulaştığı bir ruhsal durumdur. Ruha neşe, keyfiyet haz verir. “Hâl ehli” olmak, bu halleri tanıyıp yaşayabilmek tasavvuf çevresinde önemli bir haslettir. Çünkü ilâhi bir lütuf kabul edilir. Bununla beraber birçok önemli mutasavvıf da hâlin yani zaman kavramını aşan sonsuz zevkin gelip geçici; hallerle gelen makâmın kalıcı olduğunu belirtir (Eraydın, 2014).

Meta-motivasyonun getireceği en yüksek nokta, kişinin sahip olduğu içsel değerler için minnet duyduğu, varlık bilişinin sağlandığı bir manevi yaşamdır. Bu bağlamda Yûnus Emre'nin sahip olduğu meta-motivasyonları şiirlerinden çıkarmak mümkün olabilir. Onun şiirlerinde rastlanılan meta-motivasyonlar “acı ve çatışma”, “endişe ve korku”, “adanimışlık- diğerkâmlık”, “sevgi-aşk” şeklinde sıralanabilir.

2.1. Acı ve Çatışma

Alışıl gelmiş psikoloji yaklaşımı insan için acı, üzüntü, vicdan azabı gibi yüklerin sağlıksız olduğu ve çabucak iyileştirilmesi gerektiği yönündedir. Maslow'a göre insanın “sağlıklı” olduğunun göstergesi dengeli bir ruh haline sahip olması değildir. Yaşanan bir zulüm karşısında vicdanı sızlamayan ve kendine yapılan haksızlıktan rahatsız olmayan kişi sağlıklı olamaz. Maslow yaşamdaki yüzeysellik ve sığılığın da bir savunma mekanizması olduğu iddiasındadır. Yaşamın “trajik bir anlam”ı olması tezi için ise varoluşçuları referans gösterir:

“Yaşamın derin ve ciddi bir boyutu (ya da belki de ‘trajik bir anlamı’) var. Bu yalnızca edebi bir görüş değil. Bu yaklaşımın, örneğin psikoterapide, işlevsel bir önemi var. Trajedi zaman zaman sağaltıcı olabilir. Terapiye acı içinde sürüklenen insanlar daha büyük ilerlemeler kaydedebiliyor. Yüzeysel yaşam doyurucu olmadığı zaman sorgulanır ve ancak o zaman temel ilkelere yönelik bir arayış başlar. Varoluşçular, yüzeyselliğin psikolojide hiçbir işe yaramadığını kesin bir şekilde gösterdi (Maslow, 2001, 20-21)”.

Ayrıca Maslow için acı ve çatışmalar ontolojik sıçrama için bir motivasyon kaynağı olabilir (Merter, 2007).

“İnsanın potansiyelini gerçekleştirmesi, korkularından, endişelerinden kurtulması disiplin, acı, yoksunluk, çatışma gibi kavramlarla gündeme gelmek zorundadır. Çünkü hiçbir engelle karşılaşmayan insan, olası bir engelle başa çıkıp çıkamayacağı endişesinden asla kurtulamaz. Bu yargı hem iç hem de dış etkenler için geçerlidir (Maslow, 2001, 9)”.

Maslow, acının kimi durumlar için arzu edilebilir olduğunu düşünür. Varlık motivasyonuna sahip kişi acıyı isteyebilir. Çünkü bu acının sonucunda kazanacağı şeye odaklanmıştır. Acı onun için tetikleyici ve teşvik edici bir araçtır. (Maslow, 2001). Gelişme, acı ve çatışma olmadan mümkün olamaz. Acı ve çatışma bir motivasyonsa bunun ihtiyaçlar piramidine ait olmayıp bir meta-motivasyon olduğu açıkça ortadadır⁶.

Yûnus Emre'nin şiirlerinde acı, çatışma merkezî bir yer kaplamaktadır. Yûnus, girdiği yolu “yokluk yolu” olarak tanımlamaktadır. Bu birçok insanın anlamadığı, kınadığı bir yoldur. Yükümlülükleri ise ağırdır. Yûnus bu yol uğruna ayaklara düşmüştür.

*“Bu yokluk yoluna bugün bize yoldaş olan kimdür
İlümüze gönülelüm sorun kardaş olan kimdür*

*Ne kalduk işbu iklimde ağır yüklerin altında
Bu yükleri bu yapıları döküp hâldeş olan kimdür
(...)*

*Gelünüz gidelüm gelün ki Yûnus geçdi gönildi
Ayaklara düşer Yûnus bu yola baş olan kimdür” (Tatçı, 2020, 239)*

⁶ “Acı”nın temel ihtiyaçlardan biri kabul edilmesi aynı zamanda yokluğunda nevrotik etkilerin ortaya çıkacağını iddia etmektir. Oysa temel ihtiyaçların giderilememesi bizzat ruhsal rahatsızlıkları yani ruhsal bir acıyı doğurur.

Yûnus, kâmil insanın bir hasleti olarak çevresindeki insanlara duyarsız olamamaktadır. Onlara da bildiğini anlatmak, yaşadığını yaşatmak, çevresindekileri kendiyile beraber yükseltmek istemektedir. Yûnus, insanların samimiyetsizliğini, vurdumduymazlığını, ikiyüzlülüğünü konu edinir. Riyadan, sahte sofuluktan dem vurur. Bu kişilere bazen kızır bazen samimiyetle öğütte bulunur. Yûnus'un yanlış bir yolda olduğunu düşündüğü insanları dert edindiği görülür. Aşağıdaki mısralarda bunun bir örneğine rastlanmaktadır:

*“Ârifler ortasında sofilik satmayalar
İhlâsıla bu ‘ışka riyâyı katmayalar*

*Ya bildüğünü eyit ya bir bilürden işit
Teslîmlik ucını tut sözi uzatmayalar” (Tatçı, 2020, 254)*

Yûnus'un en çok ve en lirik şekilde bahsettiği acısı, içsel acısıdır. Yûnus, yaratıcısına duyduğu aşkın acısını bir an bile kaybetmek istemez. Uğruna bütün ömrünü adadığı davası uğruna çektiği eziyetler ona sıkıntı vermek şöyle dursun zevk vermektedir. Aşağıdaki şiirde kendisine gurur kırıcı fiziki ya da manevi eziyetlerde bulunan kimselere dua eder. Bir tek dostu ile arasına girmek isteyene dua kapısı kapalıdır. Belli ki Yûnus da kendi ontolojik sıçraması için acıyı bir araç olarak görmektedir⁷.

*“Her kim bana agyârısa Hak Tanrı yâr olsun ana
Her kancaru varurısa bâğ u bahâr olsun ana
(...)
Her kim diler ben hâr olam düşmen elinde zâr olam
Dostları şâd u düşmânı dost u agyâr olsun ana*

*Miskîn Yûnus 'un dünyede güldüğünü işitmeyin
Agladugum isteyene gözüm bınar olsun ana” (Tatçı, 2020, 228)*

Yûnus Emre, derdin ve acının üst bilinçle temasa geçme, doruk deneyim yaşama, Yaradan'ın sevgisi ile kendinden geçme için acının bir anahtar işlevinde olduğunun bilincindedir. “Derman” dertte saklıdır. Candan geçmeden canana ulaşmak imkânsızdır. Can vermek (benliği geçmek) ise dertsiz olmaz.

*“Eşkere kıldum bugün pinhânımı
Cân virüben buldum ol cânânımı*

*Cân gönül hayrân kalıpdur ma'sûka
Ma 'şûkula sürerem devrânımı*

*Derd gerekdür derd gerekdür derd gerek
Kim gerek derde virem dermânımı” (Tatçı, 2020, 459)*

⁷ Bu konuda tasavvufta önemli bir yeri olan “Melamilik” kavramı da açıklayıcı olabilir. Kelime olarak “kınama”, “rüşvalık” gibi anlamlara gelen kavram tasavvufi anlamda “kişinin iyiliklerini ve iyi yönlerini riya olur endişesi ile gizleyerek; hatalarını ve kötü özelliklerini nefsin terbiye etme gerekçesi ile açığa vurma” olarak basitçe açıklanabilir (Bolat, 2004, 10). Türk-İslam kültüründe ana tasavvufi ekole etki edecek derecede güçlü bir fenomen olarak kabul edilen bu kavram kişinin yaşayacağı belki en büyük ruhsal sıkıntıyı; kınanmayı, toplum dışına itilmeyi, ya da en azından insanların kendisi hakkında fikirlerini umursamamayı bir kişisel gelişim yöntemi olarak kabul eder (Bolat, 2004).

2.2. Endişe ve Korku

Maslow'un konu edindiği endişe ve korku, insanın daha üst bilinç boyutlarına geçerken duyacağı gerilim ve bilinmezlik hissinden ve genel olarak kendini gerçekleştirme sürecinde yaşayabileceği acı verici süreçlerden kaynaklanmaktadır. İnsan kendini aşmaya başladıkça ilk olarak kendini, kontrolünü kaybetmekten korkar. Bu korku da diğer duygular gibi doğal ve Maslow'un ifadesi ile "İlahî"dir⁸ Yûnus Emre'nin şiirlerinde kendine yönelik endişe, nadiren görülür ve bu anlarda yürüdüğü yola layık olup olmadığını, samimiyetini sorgular. Onun endişesi kendini kaybetme korkusundan çok bilinmezlik hissine yakın bir kaynaktan gelir. Aşağıdaki mısralarda, Yûnus'un yanlış bir yola sapma ve birlik (tevhit) haline ulaşamama korkusu dile gelmektedir:

*"Taşum biliş içüm yâd dilüm hoş gönüm mürted
Yavuz işe eyü ad böyle fitne kanda var*

*Hırkam suçuma perde endişem fâsîd yirde
Gönüm ayruk bâzârda dilümde sözüm esrâr" (Tatçı, 2020, 245)*

*"Boynumda icazetüm riyâyıla tâ'atüm
Endişem ayruk yirde gözüm yolu gözetmez" (Tatçı, 2020, 288)*

Yûnus da her insan gibi zaman zaman kendini motive etme gereği duymuştur. Aşağıdaki mısralarda onun, ümit ve inanç beslediği dikkat çekmektedir:

*"Yûnus imdi bildüm dime miskinliğe elden koma
Kimde miskinlik varısa Hâk didarın ol göriser" (Tatçı, 2020, 258)*

*"Sen sanmaduğun yerde,
Nâgâh açıla perde
Dermân irişe derde
Allah görelüm n'eyler" (Tatçı, 2020, 263)*

Doruk deneyimler korkunun, bocalamanın, kaygının olmadığı, bittiği bir andır. Yûnus Emre, aşağıda "Korkum seni buluncaya kadardı" mısrasından da anlaşılabilir üzere tüm korkularını ve endişelerini yenerek aşkın deneyimler yaşamış "cûş u hurûş" a dalmayı başarmıştır. Yûnus'un korkunun kaynağı ile bir olduğunu ifade etmesi ise Maslow'un görüp açıklayamadığı korku kaybının sebebini ortaya çıkarır:

*"Kaçan kim ben beni bildüm yakîn bil kim Hakk'ı buldum
Korkum anı buluncaydı şimdi korkudan kurtuldum*

⁸ Her insanın kendine özgü gizil güçleri ve potansiyeli vardır. Bu potansiyel ortaya çıkmak ister ve itkilere sebep olur. Gelişime güdülenmiş insanın bir diğer özelliği de bu itkilerin hoş gitmesidir. Bu itkiler muhakkak toplumsal baskıdan, içsel derinliğin büyüklüğünden, dengiyi kaybetmekten ve daha birçok sebepten büyük bir gerilim yaratmaktadır. Ancak gelişime güdülenmiş insan, yaşadığı deneyimlerden duyduğu hazza yönelerek yoluna devam eder. Bu sebeple bir kısım insanların doruk deneyim yaşa-ya-mama sebebi de kendini gerçekleştirme korkusu diye basitçe tanımlayabileceğimiz "Yûnus Kompleksi"dir. Yûnus Kompleksi aşkın ya da doruk deneyimi yaşamaktan korkma, onları bastırma, reddetme, onlara sırt çevirme ve 'unutma'ya varan bir ruh halidir. Dengeli ve kontrollü olmaya çalışan, gerçeğe dört elle sarılan kişi, bu doruk deneyimler karşısında korkuya kapılarak bunları saf dışı bırakmaya çalışmaktadır. (Maslow, 1996)

*Hiç ayruktan ben korkmazam ya bir zerre kayurmazam
Ben şimdi kimden korkayın korkduğumla yâr oldum
(...)
Yûnus Hakk'a kıldı tapu Hak Yûnus'a açdı kapu
Bâkî devlet benim imiş ben kul iken sultân oldum” (Tatçı, 2020, 325)*

2.3. Adanmışlık- Diğerkâmlık

Maslow’a göre kişiler içerisindeki meta-motivasyonun sesine kulak verip sebebini anlayamadığı bir gerilim yaşar. Meta-motivasyonların en önemlilerinden biri “adanma”dır. Kendi dışında, yüce bulduğu bir amaç uğruna bir şeyleri feda etmeye hazır olmaları bu kişilerin en belirgin özellikleridir (Maslow, 1967). Söz edilen özellikler tasavvufa göre insan-ı kamilin özellikleridir. Söz konusu meta-motivasyon ise diğerkâmlıktır. Bu sebeple hayır-hasenat, iyilik, bu insanlar için dışsal değil, içsel bir zorunluluktur. (Merter, 2007) (Atak, 2021) Bu özellikler kendini gerçekleştiren insanların “yaşam tarzlarında (eğitim, sanat, din, psikoterapi, doruk deneyimler, bilim, matematik vb.) ortak olan tek şeydir” (Maslow, 1967, 101). Bu insanlar bir göreve bir sevgiliye, bir mesleğe, yani kendi dışında değer verdiği bir şeye adeta adanmıştır. Maslow, bunu anlatmak için “kader” sözcüğünü uygun görür (Maslow, 1967).

“Böyle bir durumda kişi mucizenin içindeymiş, talihliymiş gibi hissetmenin, -seçilmiş olmanın- gururunu yaşarken diğer taraftan bir dereceye kadar kendi önemini de kaybeder. Kendini adandığı şeyde bulmaya yaklaşır.” (Maslow, 1967, 95-96)

“Bütünlük bilinci” başlığı altında ele alınacak kimlik değişiminin sırrı da burada yatmaktadır. Kişi, özdeşleştiği, adandığı şey ile bir bütün olur ve artık “Sen kimsin?” sorusuna o değerden ayrı bir cevap veremez (Maslow, 1967). Aşağıdaki mısralar Yûnus Emre’nin söz konusu bilinç içerisindeyken kimliğindeki genişlemeyi ve değişimi fark edişini örnekler niteliktedir.

*“Ayrık bize yas eylemez gönlümüzi pâs eylemez
Hak’dan gelen görklü âvâz andan gelen ündür bana*

*Ayrık bana ben dimeyem kimesneye sen dimeyem
Ya kul ya sultân dimeyem kalsun işidenler tana” (Tatçı, 2020, 225)*

2.4. Sevgi-Aşk

Sevginin, ihtiyaçlar piramidinde de çok önemli bir yeri vardır. Ancak bir meta-motivasyon olarak sevgi ile eksiklik güdüsüne bağlı sevgi ihtiyacını ayırmak gerekir. Maslow, varlık sevgisinin bizzat özel bir bilince yol açtığını ve bu bilinci açıklamada psikolojinin yetersiz kalıp birçok dinin, estetik ve felsefe yazarlarının psikolojiden çok daha iyi açıkladığını düşünür (Maslow, 2001). Maslow’a göre bu algıda bir şey “sevilmeye değer olduğu için sevilir, sevgi verdiği için değil” (Maslow, 2001, 43).

Tipik olarak estetik ve mistik deneyimlerde gözlemlenebilen, Maslow’un “mistiklerin tanrı sevgisi”ni örnek verdiği ve “daha zengin, daha yüce” olarak tanımladığı varlık sevgisinin en belirgin özelliği, haz vermesidir (Maslow, 2001). Çünkü gereksinimden çok değer vermeyi temel alır. Bilinç düzeyinde rahatça kabul edilir. Alınan hazın ve duyulan sevginin bir doyum noktası yoktur, sonsuzdur, gittikçe gelişir. Varlık sevgisi araç değil, kendi başına amaçtır. Varlık sevgisi ruh sağlığını artırır ve ruhu iyileştirir; kuşku, kaygı, kin tutma gibi duygulardan arınır.

Yûnus da şiiirinde Maslow gibi temel bir ayrıma giderek sevginin yüksek ve alçak türleri olduğunu, önemli olanın kişinin hangisini kendine layık bulması olduğunu şöyle dile getirir:

*“İşksuz âdem dünyede bellü bilün yok durur
Her biri bir nesneye sevgüsü var âşıkdur*

*Çalab'un dünyasında yüz bin dürlü sevgü var
Kabûl it kendözüne gör kangısı lâyıkdur*

*Biri Rahmâni'r-rahîm biri Şeytâni'r-racîm
Anun yazugı müzdi sevgüsne ta'allukdur” (Tatçı, 2020, 271)*

Sevginin “gerçek âşık” olan kişinin içinde bütün benliğini vererek gerçekleşen coşkulu ve dramatik bir deneyim olduğu görülür. Öyle ki gözyaşı, gerçek aşığın yüzündeki işarettir.

*“Gerçek ‘âşık öğüt bilmez zire öğüt assı kılmaz
Karâr itmez öğüt ile bulmak ister ol Sübhân'ı*

*Gerçek ‘âşık olanların yüzünde nişânı olur
Dün ü günü turmaz akar gözleri yaşının kanı” (Tatçı, 2020, 451)*

Varlık sevgisi “kişiyi yaratır”. Kişi kendini bu sevgide bulur. Maslow, “İnsanın böyle bir sevgi olmadan gerçek anlamıyla gelişip gelişmeyeceği konusu gerçek anlamda sorgulanmalıdır.” diyerek bu sevginin ne derece önemli bir meta-motivasyon olduğunu vurgular (Maslow, 2001, 49-51). Aşk, Yûnus'un kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Yûnus'un varlığını, bilincini Hakk'a duyduğu sevgiden ayırmak mümkün değildir.

*“Yûnus'un gönli gözi toludur Hak sevgüsü
Sohbet ihtiyâr iden yâd u bilişden geçer” (Tatçı, 2020, 262)*

Yûnus'u kendinden geçiren, doruk deneyimlere geçişini sağlayan en büyük motivasyon yine aşktır:

*“İşkın şarabın içeli kandalıgum bilimezem
Şöyle yavı kılam beni isteyiben bulmazam” (Tatçı, 2020, 334)*

3. Yûnus Emre'de Doruk Deneyimlerin İzleri

Âlimlerin, müderrislerin medresede bulduğunu, çok daha aşkın deneyimlerle Hakk'a duyduğu aşkta ve “yokluk yolu”nda bulan Yûnus'un (Tatçı, 2020) yaşadığı deneyimlerin temel bazı özellikleri Maslow'un fikirleri doğrultusunda aşağıdaki gibi “özbiliş”, “bütünlük bilinci” ve “hayranlık” başlıkları altında değerlendirilmiştir.

3.1. Özbiliş “Kendini Bilme”

Aklın ve gönlün, bilinç ve bilinç dışının aynı noktada durduğu bir üst bilinç hali olan özbiliş; Yûnus'un ifadesi ile söylenirse “kendini bilmektir” (Tatçı, 2020). Yûnus Emre, aşağıdaki dizelerinde özbilişi tıpkı Maslow gibi aklın ve gönlün uyumu olarak görür. Bu uyumu sağlamanın formülü ise ikinci mısra da anlatılmaktadır. Gönlün sesini duyabilmek için nefis, hırs ve maddi arzular kontrol altına alınmalıdır.

*“Eger ‘akıl başdayısa gönülde ol tuşdayısa
İkisi bir işdeyise düşman bana kâr eylemez*

*Düşman benim nefsum durur tama ‘ıla hırsım durur
Tama ‘ıla hırsa uyan gönüllerde yir eylemez” (Tatçı, 2020, 285)*

Doruk deneyimler, özbişin yaşandığı anlardır. Doruk deneyimde insan özüne odaklanır ve bu durum bencillikten arınmış, bütünlüklü bir görüşe imkân verir. Yûnus’un savaşı açtığı en keskin konulardan biri de “benlik davası”dır. O, kibir, benlik davası, hırs, heves gibi hasletlerin aşk yolunda olamayacağını dile getirir. Bunlar var ise o yol, aşk yolu değildir:

*“İşk da ‘visin kılan kişi hiç anmaya hırs u hevâ
İşk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefâ” (Tatçı, 2020, 221)*

İnsan, üst bilincini bilinç düzeyine çektiğinde üstün yaratıcılığı da ortaya çıkar. Bu anlarda ifade şiirsel, düşsel ve coşkuludur. Maslow, bu söylemin “doğal, kendiliğindenmişçesine” bir dil olduğunu ifade eder (Maslow, 2001). Yûnus Emre, ilhamının yaratan kaynaklı olduğunu şöyle dile getirir:

*“Yûnus sana tutdı yüzün unıtdı cümle kendözün
Cümle sana söyler sözün sensün söz söyleden bana” (Tatçı, 2020, 226)*

Maslow, bu deneyimlerin kişinin daha özgür iradeli olmasını sağladığını belirtir. Ona göre zenginlik, rahatlık, öz güven ve şükran doruk deneyimin anahtar kelimelerindedir (Maslow, 1996). Yûnus’un şiirlerinde dikkat çeken kendiliğindenlik ve öz güven “kendisinin cevherin kaynağında bulunduğunun, maden yatağı ile bir olunca sultan da kul da kendisi olduğunun” göstergesidir. O, kendini Hakk’tan gelen kuvvetle güçlü hissetmektedir ve hiç kimseden korkusu yoktur. Kendini -tıpkı Maslow’un doğru şekilde ifade ettiği gibi- öyle zengin hissetmektedir ki sadece kendine değil, ruhu herkese yetecek güce ve zenginliğe ulaşmıştır:

*“Benem sâhib-kırân devrân benimdür
Benem key pehlevân meydân benimdür*

*Harâmîden benim korkum kayum yok
Bu zûr u bu kuvvet Hak’dan benimdür*

*Bana gelsün yohsul olan bay ola
Bu mâl u ser-mâye dükkân benimdür
(...)*

*Yûnus’am ben Yûnus iş bu cihânda
Benem sultân kulı sultân benimdür” (Tatçı, 2020, 239)*

Bu ifadeler benliğin beden sınırlarına taşarak daha üst bir noktaya taşındığının ifadesi olarak yorumlanmalıdır. Doruk deneyimler yaşayan insan, aynı anda alçak gönüllülük ve kibir arasında hassas bir denge kurmuştur. Yûnus, özellikle kibir konusunda dengeyi korumada çok dikkatli görünmektedir. Onun sıkça farklı şekillerde ifade ettiği ikiyüzlülük, yerini ihlâsa ve içten bağlanmaya bırakmalıdır:

*“Riyâ çökük yirde durur key sakın oda buyurur
İhlâs gelüp cümlesin yur Yûnus yolu yavlak sezer” (Tatçı, 2020, 270)*

3.2. Bütünlük Bilinci ve Yeni Kimlik

Yukarıda ifade edildiği gibi özbiş, beklenmedik bir şekilde kendinden ayrılıp evren ile bütünleşme ile yakından ilgilidir. Bu bakış açısıyla insan doğayı kullanmak, ondan korkmak, istemek ya da tepki vermek yerine doğayı kendi içinde görebilir (Maslow, 1996). Günlük bilinçte karar almayı sağlayan karşılaştırmalar, iyi-kötü ayrımları, gruplandırmalar bu bilinç anında silinir ve tüm evren mükemmel bir bütünlük içerisinde algılanır. Bu bilinç anında uyumsuzluklar tamamıyla yok olur (Maslow, 2001). Bütünlük bilinci kutsallıkla doğrudan ilişkilidir. Bu bilinçte kutsallık dünyasal, dinsel, ve ansal olarak duyumsanır (Maslow, 1996).

Bütünlük bilincinin yansımalarına ait somut örnekleri Yûnus'un şiirinde görmek mümkündür. "İki cihan"ın birlikte algılanışı kutsal ile kutsal olmayanın, maddesel dünya ile metafizik dünyanın anlık ortak duyumsanışı olarak yorumlanabilir. Aşağıdaki örnekte yer ve göğün katmanları; ezel, ebed ve an hem tek tek hem de ayrılmaz bir bütünü uyumlu parçaları olarak betimlenir. Neticede Yûnus, gördüklerinin tümünü "Hak" olarak dile getirir:

*"Ma'ni bahrine talduk vücûd sırrını bulduk
İki cihân ser-te-ser cümle vücûdda bulduk*

*Bu çizginen gökleri tahte's-serâ yirleri
Yitmiş bin hicâbları cümle vücûdda bulduk*

*Yidi gök yidi yiri tagları denizleri
Uçmağıla Tamu'yu cümle vücûdda bulduk*

*Gice ile gündüzi gökde yidi yıldızı
Levhde yazılan sözi cümle vücûdda bulduk
(...)
Yûnus'un sözleri Hak cümle didüğü saddâk
Ne gördüysen kamu Hak cümle vücûdda bulduk" (Tatçı, 2020, 298)*

Bu şiirde içindeki, dışındaki aşkın ve aşkın olmayan tüm âlem mükemmel bir şekilde dile getirilmiştir. "Ben", tek bir bedenden çok daha fazlasıdır. Kendi potansiyelinin doruklarında dolaşırken kişinin kimliği gerçek hayattakinden çok farklıdır. "Ben" ve "sen" kavramları kaybolunca kimlik kolayca tanımlanamayacak bir duruma gelir. Yeni kimlik artık "ben(den)-ötesi"dir:

*"Ayrık bana ben dimeyem kimesneye sen dimeyem
Ya kul ya sultân dimeyem kalsun işidenler tana" (Tatçı, 2020, 225)*

*"Yûnus adun sâdıkdur bu yola geldünise
Adun deşşürmeyenler bu yola gelmediler" (Tatçı, 2020, 32)*

Doruk deneyimleri tanımlayan bir diğer özellik, uzay-zaman döngüsünden çıkıp mekânsız ve zamansız olarak "sonsuz an" deneyimi yaşamaktır. Maslow, sonsuz an deneyimini bu sözlerle ifade eder:

"Doruk deneyimlerde, özellik olarak uzay ve zaman arasında bir uyumsuzluk meydana gelir ya da hatta uzay ve zaman bilincinin kaybolması söz konusudur. Olumlu bir biçimde yaklaşacak olursak, bu sonsuzluğun ve evrenselliğin deneyimlenmesi anlamına gelmektedir" (Maslow, 1996, 71).

Zamanın başlangıcından bugüne yaşanan her an, bu özel bilinçte duyumsanır. Ruh, öyle bir noktaya yükselir ki insan, zamanının başlamadan öncesinden insanlığın bütün deneyimi, görüp geçirdiği her şey, dünya üzerinde yaşanan her mucize sonsuzluk deneyiminin bir parçası olur. Yûnus bu deneyimde ruhun yükseldiği mekânı “Allah’ın dergâhı” olarak dile getirir:

*“İy yârânlar iy kardaşlar sorun bana kandaydum
Dinlersenüz eydivirem ezeli vatandaydum*

*Ezeliden dilümde uş Tanrı birdür Hak’dur Resûl
Bunu böyle bilmeziken bir ‘aceb makâmdaydum*

*Kalû belâ söylenmedin tertîb düzen eylenmedin
Hak’dan ayru degülidüm ol ulu divândaydum*

*Yire bünyâd urulmadın Âdem dünyâya gelmedin
Öküz balık eylenmedin ben ezeli andaydum*

(...)

*Yûnus senün ‘âşık cânun ezeli ‘âşıklarıla
Ol Allah’un dergâhında seyrân u cevlandıydum” (Tatçı, 2020, 320)*

Yûnus, zamana ve mekâna tümüyle hâkim olduğu, zamanı ve mekânı aştığı bu anda Maslow’a göre normalden çok daha etkin, sorumlu, sezgilerinin kontrolünü elinde bulunduran bir haldedir (Maslow, 1996). Böyle bir deneyim, hayat üzerinde kalıcı etkiler bırakır. Kişinin değer yargılarını değiştirir. Yûnus’un değer yargıları bilindik değer yargılarından farklılaşmıştır. Gönülde samimiyet olmadıktan sonra yapılan bireysel ibadetlerin bir kıymeti yoktur. Bir gönle nüfuz edebilmek, halis bir niyetle bir kişinin hayatını değiştirebilmek kalp hesaba katılmadan yapılmış sayısız ibadetten daha üstündür.

*“Yûnus Emre dir hoca gerekse var bin hacca
Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür” (Tatçı, 2020, 274)*

3.3. Hayranlık

Maslow, doruk deneyimi belli koşullar altında herkesin yaşama potansiyeli olan üst bilinç ile temas ve bu temasın verdiği esriklik hali olarak tanımlar. (Maslow, 1996). Kişi, dünyanın yasalarına bağlı olmaktan, dünyaya ait bir şey olmaktan kurtulur, bedenini bağlayıcılığından kurtularak “arı tin” durumuna gelir (Maslow, 2001). Esrik halin tasavvufta “vecd” olarak isimlendirilen ve “keder, aşk ve iştihak sarhoşluğu içinde kendinden geçmek ve yüksek heyecan” şeklinde tanımlanan hal ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Tasavvufta vecd, kendini kimliğin yitimi, aşırı zevk ile gösterir. Vecd, Yaradan’a duyulan aşkın bir meyvesi, ödülüdür bu halden sonra birliğin idraki gerçekleşir (Eraydın, 2014). Bu hal, Yûnus’un şiirine “hayranlık” olarak yansır ve hayranlık, özellikle zıtlıklara dayanılarak ifade edilir. Neşe ve hüznün, kışın ve baharın, donup kalmanın ve dilinden inci dökmenin, arşın üzerine çıkmanın ve yerin dibine inmenin aynı anda gerçekleşmesi Yûnus’ta hayranlık; Maslow’da ise esriklik (Maslow, 2001) olarak ifade edilir. Bu esriklik, algının kapanması değil, aksine fazla açılması ve algılanan evrenin bıraktığı büyük etki olarak tanımlanabilir.

*“Hak bir gönül virdi bana hâ dimedîn hayrân olur
Bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur*

*Bir dem sanasın kış gibi şok zemherî olmuş gibi
Bir dem beşâretten togar hoş bâgıla bostân olur*

*Bir dem gelür söyleyemez bir sözi şerh eyleyemez
Bir dem dilinden dür döker dertlülere dermân olur*

*Bir dem çıkar ‘arş üzre bir dem iner tahte’s-serâ
Bir dem sanası katredür bir dem taşar ‘ummân olur” (Tatçı, 2020, 250)*

Sonuç

Yûnus Emre şiirlerde hem bedeninin imkânlarını hem de maddi imkânsızlıkların oluşturduğu çıkmazı, aşk ile aştığı ve doruk deneyimlerle çoştığı görülür. Maslow, çok önemli bir motivasyon olarak gördüğü ve Tanrı sevgisini örnek gösterdiği “Varlık sevgisi”ni büyük ölçüde ancak temel ihtiyaçların karşılanmasından sonra ortaya çıkabilecek üst bir motivasyon olarak değerlendirir. Maslow’un bu konuya tasavvufтан farklı olarak seküler bir pencereden bakmaya çalıştığı açıktır. Tasavvuf yüzyıllar boyunca adım adım gelişen ve Anadolu’da sayısız meyve veren, tam teşekküllü bir tekâmül yolu sergilemiş ve kişiyi “kendini aşmışlık” olarak tanımlanan hedefe vardırılmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda Maslow’un “varlık bilışı” dediği bilinç durumu Yûnus’un yokluk yolunda elde ettiği bilinç ile örtüşmektedir.

Maslow; estetik, din, yaratıcılık ve sevgi kavramlarını birbirinden ayırmayarak onları doruk deneyimlerin ve üst-bilişin merkezleri olarak değerlendirir. Özellikle eksikliğe dayanmayan sevgi, hem gelişim için motivasyon kaynağı hem de araç olmaktan öte bir amaçtır. Bir mutasavvıf olarak Yûnus’un şiirlerinde bu durum açıkça görülür. Doruk deneyimlerle kendini gerçekleştirme yolundaki kişi aynı zamanda yaratıcılığını ve estetik duygusunu da geliştirir. Doruk deneyim anında yaşanan hisler ve değerler ile gerçekleştiren insanın his ve değerleri, Yûnus’un dünyasıyla birebir uygunluk gösterir. Bu bağlamda Yûnus’un şiirlerinin değerlendirilmesinde yeni yaklaşımlardan yararlanılabileceği görülmektedir.

Maslow, farklı bir pencereden bakıyor olsa da ihtiyaçlar hiyerarşisi ekseninde başarılı bir sistem kurmuş, meta-motivasyonlar, varlık değerleri, tüm bunların acı ve çatışma ile ilişkisini keşfetmiştir. Maslow’un doruk deneyim ve meta motivasyon eksenli çalışmalarından hareketle Yûnus Emre’nin şiirlerinde “hayranlık”, “bütünlük bilinci” ve “plato deneyim” kavramlarıyla ilgili derin izler bulunduğu görülmüştür. Bütün bu kavramların “yeni kimlik deneyimi” kapsamında değerlendirilebileceği görülmüştür.

Kaynaklar/References

Atak, Mustafa. *Nefs Psikolojisi*. İstanbul: Büyüyen Ay, 2021.

Koçak, Aynur- Mollaibrahimoğlu, Çiğdem. Yunus Emre’de Arketipsel İmgeler: “Risaletü’n Nushiyye” Örneği. *X. Uluslar Arası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni* (6-8 Mayıs 2010) Eskişehir: 635-645.

Blackham, H. J. *Altı Varoluşçu Düşünür*. Çev. E. Uşşaklı. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005.

Bolat, Ali. *Melametilik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

- Carlyle, Thomas. *Kahramanlar*. Çev. Z. Ünalın. İstanbul: Salt Okur, 2021.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 11. Basım, 2014.
- Maslow, Abraham H.. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. Çev. O. Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2001.
- Maslow, Abraham H.. A Theory of Metamotivation: The Biological Rooting of The Value Life. *Journal of Humanistic Psychology* 7/2 (1967), 93-127. <https://doi.org/10.1177/002216786700700201>
- Maslow, Abraham H. *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler*. Çev. H. K. Sönmez. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 1996.
- Maslow, Abraham H. *Farther Reaches of Human Nature*. Londra: Pelican Books, 1973.
- Merter, Mustafa. *Dokuz Yüz Katlı İnsan*. İstanbul: Kaknüs yayınları, 2007.
- Ocak, Ahmet Yaşar (Ed.). *Yûnus Emre*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.
- Tatçı, Mustafa. *Yûnus Emre Dîvânı*. İstanbul: H Yayınları, 5. Basım, 2020.